

УДК 81'255.2-051

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2025-23-16>

Валентина УЩИНА

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-3086-4224

SCOPUS: 57200721921

Людмила КОВАЛЬЧУК

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-4531-1326

SCOPUS: 56642590000

Бібліографічний опис статті: Ущина, В., Ковальчук, Л. (2025). Подолання культурних та концептуальних відмінностей у галузевому перекладі. *Актуальні питання іноземної філології*, 23, 118–123, doi: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2025-23-16>

ПОДОЛАННЯ КУЛЬТУРНИХ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ У ГАЛУЗЕВОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Охоплюючи найрізноманітніші сфери життєдіяльності людини, галузевий, або спеціалізований, переклад вимагає особливої гнучкості та уважності як до мови оригіналу, так і до мови перекладу. Галузі, що потребують експертного знання, а, відтак, і окремого перекладацького підходу, простягаються від судочинства і медицини до дипломатії і військової справи. Мовні, культурні та концептуальні розбіжності у кожній із цих галузей становлять суттєві труднощі при перекладі, не лише підриваючи його точність і практичну придатність, а й інколи спричиняючи медичні помилки, дипломатичні скандали чи навіть військові конфлікти.

Метою статті є аналіз джерел культурних та концептуальних розбіжностей спеціалізованого англо-українського перекладу та можливих шляхів їх усунення. Стаття сфокусована на трьох спеціалізованих сферах перекладу – юридичній, медичній та технічній. У дослідженні застосовано методику якісного підходу, що передбачає узагальнення наявної теоретичної літератури та аналіз окремих прикладів задля визначення шляхів мінімізації можливих концептуальних розбіжностей у галузевому перекладі. Аналіз спирається на ключові праці у сфері перекладознавства, зокрема скопос-теорію, семіотичний підхід та моделі культурного перекладу. Інтеграція контекстно чутливих підходів і лінгвокультурної компетентності дає змогу перекладачам забезпечити адекватну еквівалентність і ефективну комунікацію у спеціалізованих галузях.

Спираючись на теоретичні засади та практичні рішення, дослідження зорієнтоване на покращення якості перекладу у спеціалізованих сферах. Ефективний спеціалізований переклад вимагає також тісної співпраці між перекладачами та фахівцями відповідних галузей. Стаття містить рекомендації для подальших досліджень і практики, спрямовані на подолання культурних і концептуальних розривів у перекладі.

Ключові слова: спеціалізований переклад, культурні розбіжності, концептуальна еквівалентність, підготовка перекладачів, міжкультурна комунікація.

Valentyna USHCHYNA

Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of English Philology, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave., Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-3086-4224

SCOPUS: 57200721921

Liudmyla KOVALCHUK

PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of English Philology, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave., Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-4531-1326

SCOPUS: 56642590000

To cite this article: Ushchyna, V., & Kovalchuk, L. (2025). Podolannia kulturnykh ta kontseptualnykh vidminnostei u haluzevomu perekladі [Minimizing cultural and conceptual discrepancies in specialized translation]. *Current Issues of Foreign Philology*, 23, 118–123, doi: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2025-23-16>

MINIMIZING CULTURAL AND CONCEPTUAL DISCREPANCIES IN SPECIALIZED TRANSLATION

Covering a wide range of areas of human activity, specialized translation requires particular flexibility and attention to both the source and target languages. Fields that require expert knowledge and, therefore, a separate approach to translation range from law and medicine to diplomacy and military affairs. Linguistic, cultural, and conceptual discrepancies in each of these fields pose significant challenges for translation, not only undermining its accuracy and practicality, but sometimes leading to medical errors, diplomatic scandals, or even military conflicts.

The purpose of this article is to analyze the sources of cultural and conceptual discrepancies in specialized English-Ukrainian translation and possible ways to eliminate them. The article focuses on three specialized areas of translation: legal, medical, and technical. The study uses a qualitative approach, which involves summarizing the available theoretical literature and analyzing individual examples to identify ways to minimize possible conceptual discrepancies in specialized translation. The analysis is based on key works in the field of translation studies, in particular Skopos theory, the semiotic approach, and models of cultural translation. The integration of context-sensitive approaches and linguistic and cultural competence enables translators to ensure adequate equivalence and effective communication in specialized fields.

Based on theoretical foundations and practical solutions, the study focuses on improving the quality of translation in specialized fields. Effective specialized translation also requires close cooperation between translators and specialists in the relevant fields. The article contains recommendations for further research and practice aimed at overcoming cultural and conceptual gaps in translation.

Key words: *specialized translation, cultural discrepancies, conceptual equivalence, translator training, intercultural communication.*

Актуальність проблеми. Галузевий переклад покликаний забезпечувати відтворення текстів у сферах, що потребують експертних знань. До них належить право, медицина, інженерія, дипломатія, фінанси і т. ін. На відміну від загального, галузевий переклад вимагає не лише мовної компетентності, а й усвідомлення специфіки світоглядних установок і глибокого знання культурних контекстів, властивих окремій галузі певної мовної спільноти. Крім того, перекладач, що спеціалізується в окремій галузі, повинен також вільно володіти її термінологічним апаратом.

Культурні й концептуальні розбіжності – це відмінності у культурних нормах, цінностях або концептуальних особливостях конкретної сфери. Вони можуть спричинити невірний переклад, хибні інтерпретації або й узагалі втрату змісту, закладеного у вихідному тексті. Культурні й концептуальні розбіжності виникають через відмінності у суспільному устрої, правових системах, медичних практиках, технічних стандартах, інституційних системах країн, мови яких задіяні у перекладацькому процесі.

Наприклад, переклад англійського юридичного терміна *trust* українською вимагає урахування відмінностей між системами загального

та континентального права. Те саме стосується, наприклад, і медичної сфери: терміни *deductible*, або *copay*, які активно застосовуються в американській страховій медицині, важко піддаються перекладу українською мовою через відсутність такого поняття в українській системі охорони здоров'я. Такі розбіжності створюють серйозні бар'єри для досягнення функціональної еквівалентності, коли перекладений текст повинен виконувати ту саму функцію в культурі реципієнта, що і в оригінальній культурі.

Метою дослідження є аналіз джерел культурних й концептуальних розбіжностей та можливих шляхів їх усунення в англо-українському перекладі. Спираючись на теоретичні засади та практичні рішення, стаття має на меті вплинути на покращення якості перекладу у спеціалізованих сферах. У дослідженні застосовано методику якісного підходу, що передбачає узагальнення наявної теоретичної літератури та аналізу окремих прикладів задля визначення шляхів усунення можливих концептуальних розбіжностей у галузевому перекладі. Аналіз спирається на ключові праці у сфері перекладознавства, зокрема скопос-теорію, семіотичний підхід та моделі культурного перекладу. Стаття зосереджується

на трьох спеціалізованих сферах перекладу – юридичній, медичній та технічній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема культурних і концептуальних розбіжностей у перекладі не нова, її давно і активно обговорюють перекладознавці. Розбіжності у сприйнятті, категоризації та оцінці навколишньої дійсності перебувають у тісному зв'язку зі специфікою мов і культур цих спільнот. Ще Л. Венуті (Venuti, 1995) наголошував на важливості урахування культурних відмінностей, виступаючи за етичну перевагу форенізації як способу поваги до культурної автентичності й інакшості, а відтак, протидії англоцентричному культурному домінуванню. Критикуючи «невидимість» перекладача і «прозорість» перекладеного тексту через його максимальне пристосування до норм і очікувань цільової аудиторії, Л. Венуті наполягав на необхідності свідомого збереження елементів «чужості» оригіналу, аби реципієнт пам'ятав, що перед ним текст чужої культури. Відповідно, застосування підходу Л. Венуті у галузевому перекладі – питання суперечливе, оскільки галузеві переклади все-таки тяжіють до застосування стратегій доместикації, і для цього є кілька причин. Передусім, це стосується термінологічної стандартизації. У більшості спеціалізованих сфер існують затверджені глосарії, стандарти і нормативні документи (наприклад, ISO, national standards). Так, у юридичному чи медичному перекладі довільний переклад «чужого» терміна, який уже має усталений еквівалент, може порушувати галузеву норму і у результаті призвести до катастрофічних помилок. Однак, підхід Л. Венуті цілком виправдано може застосовуватись в академічному перекладі, коли з метою продемонструвати повагу до іноземної наукової традиції зберігаються оригінальні терміни, транслітеруються власні імена без адаптації, залишаються оригінальні синтаксичні конструкції тощо. І все ж головним завданням будь-якого галузевого перекладу є його точність і функціональність, тому теорії культурного і семіотичного перекладу та скопос-теорія вважаються найвдалішим теоретичним підґрунтям у цьому підрозділі перекладознавства.

Однією з ініціаторок культурного повороту у перекладознавстві є британська дослідниця С. Баснетт (Bassnett, 2002), на думку якої процес перекладу ніколи не буває передачею ней-

трального змісту, а є фактично переміщенням тексту з однієї культури в іншу. Теорії культурного перекладу підкреслюють роль культурного контексту у формуванні значення. Б. Хатім та І. Мейсон (Hatim & Mason, 2005) розглядають переклад як переговорний процес між культурами, а перекладач приймає рішення у цих переговорах на основі соціокультурних норм обох сторін. У спеціалізованих галузях культурні розбіжності часто виникають через відмінності в інституційних структурах, професійних практиках або суспільних нормах. Б. Хатім та І. Мейсон вважають, що юридичний переклад вимагає не лише мовної еквівалентності, а й розуміння відмінностей між правовими системами. Аналогічно, медичний переклад має враховувати варіації в медичних протоколах або очікуваннях пацієнтів у різних культурах (Montalt & Shuttleworth, 2012). Такі технологічні досягнення, як системи пам'яті перекладів і термінологічні бази даних, пропонуються як інструменти для стандартизації перекладу та зменшення розбіжностей (Bowker, 2002). Однак самі лише ці інструменти не можуть охопити культурно-специфічні тонкощі і нюанси, які потребують критичного мислення та культурної компетентності людини. Дослідження останніх років (Schäffner, 2018) закликають до впровадження програм підготовки перекладачів, що поєднують лінгвокультурну чутливість і фахові знання, щоб подолати ці розриви.

На відміну від лінгвістичних підходів до перекладу, що зосереджені переважно на мовних структурах, семіотичний підхід розширює межі процесу інтерпретації та перетворення знаків у всьому розмаїтті семіотичних систем. Відповідно, у фокусі уваги перекладача не лише сам текст, а вся знакова ситуація – контекст, символи, культурні коди, невербальні елементи та комунікативні цілі і наміри. Згідно зі знаменитим семіотиком Ч. Пірсом, переклад розглядається як процес семіозису, у якому перекладач творить нові знаки (Peirce, 1992, P. 477–481), а тому переклад – це завжди інтерпретація, а не механічна передача (ibid, P. 403–409).

Р. Якобсон, послідовник Ч. Пірса, говорив про «міжсеміотичний переклад» як переклад між різними знаковими системами, а не просто різними мовами (Jakobson, 2012). Саме ця теза

Р. Якобсона стала фундаментальною для семіотичного підходу. Так само і Ю. Лотман (Lotman, 1990) трактував культуру як семіосферу, де відбувається перекодування між різними знаковими системами. Застосування семіотичного підходу до галузевих перекладів досить рідкісне і вибіркоче, оскільки технічні, юридичні й медичні тексти – це системи знаків з надзвичайно високим ступенем регламентації. Кожен термін – це знак, який має денотат (референт) у реальному світі, чітке значення у активній системі знань і часто жорстко фіксоване місце в термінологічній системі. Проте саме семіотика допомагає пояснити чому один і той самий референт може мати різні знаки в різних мовах.

Наприклад, англійське *LLC (limited liability company)* або німецьке *GmbH (Gesellschaft mit beschränkter Haftung)* українською перекладається як «ТОВ» (товариство з обмеженою відповідальністю). У наукових дослідженнях і в підготовці перекладачів спеціалізованих текстів семіотичний підхід застосовується дуже активно і вважається одним із основних, а в реальній комерційній практиці – лише у випадках, коли йдеться про знаки-ікони, торгові марки, інтерфейси або коли виникає необхідність пояснити, чому повна еквівалентність неможлива.

Найвдалішим теоретичним підґрунтям для галузевого перекладу, на нашу думку, може слугувати скопос-теорія (Vermeer, 1989), яка орієнтує увагу перекладачів на функціональність тексту саме для цільової аудиторії. Це особливо важливо у спеціалізованих перекладах, де тексти виконують практичні функції, наприклад, юридичні контракти або медичні настанови. Скопос-теорія (від грец. *skopos* – «мета», «призначення») була розроблена німецькими теоретиками Гансом Вермеєром, Катаріною Райс та іншими представниками функціонального підходу. Головним принципом скопос-теорії є мета перекладу – саме функція, яку текст повинен виконувати в культурі перекладу, визначає, як його слід перекладати. Тобто, згідно зі скопос-теорією, переклад не повинен бути буквральним чи формально еквівалентним, він повинен бути функціонально доречним для цільової аудиторії, а мета перекладу важливіша за форму оригіналу. Таким чином, перекладач приймає рішення, орієнтуючись на потреби цільової аудиторії та на ситуацію використання

тексту. Відтак, один текст може мати різні переклади, залежно від мети.

Наприклад, *patient information leaflet* можна перекласти як «інструкція для пацієнта», якщо реципієнтами перекладу є медичні працівники. А якщо цільова аудиторія – загальна публіка, то функціонально адекватним буде переклад «пам'ятка для пацієнтів». Відтак, обидва варіанти вважаються правильними, залежно від мети перекладу, або скопосу. У спеціалізованих сферах права, медицини, техніки чи дипломатії перекладацька скопос-теорія відіграє особливо важливу роль, оскільки різні галузі мають власні функції та правила комунікації, а переклад повинен бути не лише точним, а й практично ефективним у реальних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Перш ніж окреслити стратегії усунення культурних і концептуальних розбіжностей у галузевому перекладі, вважаємо потрібним визначити основні джерела цих розбіжностей. Одним із ключових чинників є лінгвістична асиметрія, через яку вузькоспеціалізовані терміни часто не мають точних відповідників між мовами. Наприклад, англійський юридичний термін *estoppel* не має прямого еквівалента в багатьох юрисдикціях континентального права, що зумовлює використання тлумачних, компенсаторних, наближених, або адаптивних перекладів. У більшості українських юридичних перекладів використовують саме тлумачно-наближений (роз'яснювально-апроксимативний) переклад: «естопель – це заборона суперечити своїм попереднім діям чи заявам», або ж просто пропонують функціональний еквівалент «заборона суперечливої поведінки».

Схожою є ситуація з перекладом медичних або фармакологічних термінів. Наприклад, в англійських інструкціях до ліків часто зустрічається термін *off-label use*, що перекладається українською як «застосування поза затвердженою інструкцією», або «незареєстроване застосування», при цьому часто у дужках додають незмінений англійський термін *off-label use*, оскільки це поняття не має прямого відповідника ні в українській мові, ні в системі української фармації.

Зменшенню лінгвістичної асиметрії сприяє застосування стандартизованих глосаріїв і термінологічних баз даних. Ство-

рення галузевих глосаріїв із затвердженими відповідниками та поясненнями є одним із ефективних інструментів. Наприклад, у юридичному глосарії англomовний юридичний термін *estoppel* може бути передано описовим еквівалентом, характерним для систем континентального права. Інструменти пам'яті перекладу (SDL Trados, MemoQ) забезпечують термінологічну узгодженість, фіксуючи попередні переклади.

На процес галузевого перекладу істотний вплив мають також і **світоглядні установки**, що відображають відмінності у картинах світу, властивих представникам певних лінгвокультур. Так, у західних медичних текстах часто наголошується на автономії пацієнта, у той час як у колективістських культурах ця концепція може бути менш вираженою, або й зовсім відсутньою, що змінює спосіб формулювання медичних інструкцій. Крім того, спеціалізовані домени функціонують у межах різних концептуальних парадигм. Наприклад, бухгалтерські стандарти GAAP та IFRS суттєво відрізняються, що ускладнює фінансовий переклад. Таким чином, поряд з лінгвістичною, перекладачам повинна бути притаманна міжкультурна компетентність, що передбачає знання світоглядних особливостей, культурних традицій обох лінгвокультур перекладацької пари мови, а також розуміння важливості розбіжностей між ними. Оптимально, якщо професійна підготовка включає курси з правових систем, медичної термінології або технічних стандартів, що допомагає усвідомлювати концептуальні рамки конкретної галузі.

Окрім мовних і культурних чинників, важливу роль відіграють інституційні контексти та суспільні традиції. Правові, медичні і технічні системи значно варіюють між країнами, що спричиняє термінологічні та процедурні розбіжності. Наприклад, термін *jury* є нерелевантним у юрисдикціях, де суд присяжних відсутній (зокрема, в Україні). У процесі перекладу слід також враховувати очікування цільової аудиторії, оскільки саме вона визначає, наскільки адекватно сприймається текст. Надмірно спеціалізований переклад може бути

прийнятним для фахівців, але незрозумілим для широкої аудиторії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що скопос-орієнтований переклад, або ухвалення перекладацьких рішень відповідно до мети тексту (інформувати, переконувати тощо) є найбільш релевантним підходом до спеціалізованих перекладів. У той час, як основною узагальноюючою стратегією подолання культурних і концептуальних розбіжностей в галузевому перекладі є контекстуальна адаптація, що спрямована на функціональну еквівалентність шляхом пристосування тексту до культурного та інституційного контексту цільової аудиторії. До основних скопос-орієнтованих технік контекстуальної адаптації належать тлумачення (роз'яснення, пояснення, експлікація) або додавання пояснень до культурно-специфічних термінів; апроксимація або наближений переклад; опущення або заміна – вилучення реалій, що є культурно нерелевантними, та їх заміна культурно-адаптованими еквівалентами.

Ефективний спеціалізований переклад вимагає тісної співпраці між перекладачами та фахівцями відповідних галузей (юристами, дипломатами, лікарями, технічними експертами тощо). Рецензування, консультації та зворотний зв'язок від клієнтів сприяють термінологічній точності та культурній відповідності. Участь інших перекладачів або культурних консультантів може допомогти виявити концептуальні чи культурні помилки і неточності. Міждисциплінарні команди здатні уточнювати концептуальні відмінності, що виникають у процесі адаптації тексту у галузевих перекладах.

Подальші дослідження можуть включати емпіричне порівняння точності перекладів із використанням глосаріїв та без них, а також застосування технологій штучного інтелекту для виявлення культурних розбіжностей за умови належного людського контролю. Розвиток ресурсів і навичок перекладачів є ключовим для забезпечення точності й актуальності спеціалізованих перекладів у сучасному українському контексті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bassnett S. *Translation Studies*. London: Routledge, 2002. 192 p.
2. Bowker L. *Computer-Aided Translation Technology: A Practical Introduction*. University of Ottawa Press, 2002. 185 p.
3. Hatim B., & Mason I. *The Translator as Communicator*. London: Routledge, 2005. 256 p.
4. Jakobson R. On linguistic aspects of translation. *The translation studies reader* / ed. by L. Venuti. London/New York: Routledge, 2012. P. 126–132.
5. Lotman Y. M. *Universe of the mind: A semiotic theory of culture*. Indiana University Press, 1990. 302 p.
6. Montalt V., & Shuttleworth M. *Translation and Knowledge Mediation in Medical and Health Settings*. Amsterdam: John Benjamins, 2012.
7. Peirce C. S. *The essential Peirce: Selected philosophical writings (Vol. 1: 1867–1893 / ed. by N. Houser & C. Kloesel; Vol. 2: 1893–1913 / ed. by Peirce Edition Project)*. Indiana University Press, 1992.
8. Schäffner C. *Translation and Intercultural Communication. Studies in Communication Sciences*. London: Routledge, 2018. Vol. 3, Issue 2. P. 79–107.
9. Venuti L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995. 368 p.
10. Vermeer H. J. *Skopos and Commission in Translational Action. Readings in Translation Theory* / ed. by A. Chesterman. Helsinki: Finnlectura, 1989. P. 173–187.
11. ДСТУ EN 60204-1:2015. Безпечність машин. Електрообладнання машин. Частина 1. Загальні вимоги. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2017. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=68394
12. British Standards Institution. 2025. URL: <https://www.bsigroup.com/>
13. European Standards. 2025. URL: <https://www.en-standard.eu/>
14. Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine. 2025. URL: <https://me.gov.ua/>

REFERENCES:

1. Bassnett, S. (2002). *Translation Studies*. London: Routledge.
2. Bowker, L. (2002). *Computer-Aided Translation Technology: A Practical Introduction*. University of Ottawa Press.
3. Hatim B., & Mason I. (2005). *The Translator as Communicator*. London: Routledge.
4. Jakobson, R. (2012). On linguistic aspects of translation. In L. Venuti (Eds.), *The translation studies reader* (pp. 126–132). London/New York: Routledge.
5. Lotman, Y. M. (1990). *Universe of the mind: A semiotic theory of culture*. Indiana University Press.
6. Montalt V., & Shuttleworth M. (2012). *Translation and Knowledge Mediation in Medical and Health Settings*. Amsterdam: John Benjamins.
7. Peirce, C. S. (1992). *The essential Peirce: Selected philosophical writings* (In N. Houser & C. Kloesel (Eds.), *Vol. 1: 1867–1893*; in Peirce Edition Project, *Vol. 2: 1893–1913*). Indiana University Press.
8. Schäffner, C. (2018). *Translation and Intercultural Communication. Studies in Communication Sciences*. London: Routledge, Vol. 3, Issue 2, 79–107.
9. Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge.
10. Vermeer, H. J. (1989). *Skopos and Commission in Translational Action*. In A. Chesterman (Eds.), *Readings in Translation Theory* (pp. 173–187). Helsinki: Finnlectura.
11. British Standards Institution. (2025). Retrieved from <https://www.bsigroup.com/>
12. DSTU EN 60204-1:2015 (2017). *Bezpechnist mashyn. Elektroobladnannia mashyn. Chastyna 1. Zahalni vymohy*. Kyiv: DP «UkrNDNTs». Retrieved from https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=68394
13. European Standards. (2025). Retrieved from <https://www.en-standard.eu/>
14. Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine. (2025). Retrieved from <https://me.gov.ua/>

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025